

Ольга КОВАЛЬЧУК

РІЗНОВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ПОВТОРІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТКАНИНІ КОЛОМИЙОК

Предметом розгляду у статті став повтор як один із засобів стилістики коломийок. Окреслено його види і функції у творенні образної системи коротких пісень. Проаналізовано способи зображення суб'єктивних та об'єктивних реалій, передачу експресивності через дублювання звуків, звукосполучень, слів і фраз у різних комбінаціях. Досліджено вплив наповненості, кількості та розташування повторів на емоційну забарвленість образів.

Ключові слова: коломийки, повтори звуків та звукосполучень, повтори слів, повтори фраз, розташування повторів у коломийках, функції повторів.

© О. КОВАЛЬЧУК, 2014

Учених здавна цікавили питання поетики малих ліричних жанрів. У наукових розвідках чимало уваги надано 14-складовим дво- чи трирядковим пісням та приспівкам до танцю, умінню народних поетів коротко, чітко і зрозуміло висловити у строфі власне ставлення до світу.

Серед різноманітних стилістичних засобів коломийок чільне місце займає повтор (звуків, їхніх сполучень, слів і фраз). Так, у найґрунтовніших наукових збірниках коломийок В. Гнатюка [7; 8; 9] та Н. Шумади [6], польових записах автора статті [1] й інших матеріалах простежується збереження традиції компонування ліричних мініатюр з дублюванням частин тексту. Незважаючи на низку студій, присвячених стилістиці пісенних мініатюр, проблема вказаного засобу у коломийках розглядалася принагідно і недостатньо. Одним із перших про нього згадав І. Франко у статті «До історії коломийкового розміру». Учений визначив, що повтори стали ключовими у трансформації 10-складових пісень у 14-складові, тобто надавали їм функції організації структури пісень [14, с. 233]. Ф. Колесса, розглядаючи ритміку 14-складових пісень, зауважив, що з метою канонічної ритмоорганізації часто повторюється односкладове слово в кінці рядка та «всередині й на початку вірша також вживаються повторення одного-двох складів або й цілих силабічних груп для заповнення розміру» [4, с. 144]. Одностайність з корифеями виявила Н. Шумада, вказавши на те, що з метою укладання речення у традиційну ритмічну схему коломийкар іноді доповнює рядок повтореннями того самого складу чи слова. Проте, окрім функції заповнення «правильної» структури коломийок, учена називає інші — організацію танцювального ритму та відігравання звуконаслідувальної ролі [15, с. 86]. Про повтори у контексті питання різноманітності евфонічних образотворчих засобів ідеться у передмові до книги «Танцювальні пісні» 1970 р. за редакцією О. Дея [13, с. 37—39].

Зважаючи на обмаль праць, присвячених фоностилістиці коломийок, предметом пропонованої розвідки обрано дослідження типів залученого «інструментарію» для її створення та його функціям у творенні коломийкових картин. Особливо акцентуємо на підборі методів для формування образів, кореляції між зображуваним та виражальними засобами.

Основна стилістична функція повтору в коломийках — це художнє увиразнення мови, посилення її

експресивно-зображальних властивостей. Ним створюється нове сприймання звуку, слова, його частини чи словосполучення. У такий спосіб скомпонована яскрава картина почервоного на заході сонця без детального його опису, шляхом максимальної економії зображальних засобів та дублюванням слова **вечір** та частини **вечер-**:

*Ой вже **вечір** **вечеріє**, сонце на затінку,
А ти, пане отамане, не дась підвечірку*
[1, арк. 32].

Повтор виступає засобом вираження категорії зв'язності в художньому тексті, вважає І. Синиця [12, с. 56]. Особливо рясніють ними стики цезур, утворюючи так зване ланцюгове синтаксичне поєднання фраз. Тут тавтологія допомагає послідовно розгортати тему твору:

*За що її **били**, **били** за яку причину?
Не хотіла відробити за дядю панщину*
[6, с. 33].

У коломийці підсилення експресії емоції несправедливої образи вноситься через кількаразове залучення слова «били». Отже, у наведеному тексті стилістичний засіб — поліфункціональний. Він відіграє важливу роль в організації структури коломийки, а саме: пов'язує частини тексту (логічно поєднує закінчення та початку колін вірша), виконує ритмобудівельну функцію (сприяє суголосності, збереженню послідовності акцентованих і ненаголошених складів) і нагнітає емоції.

О. Дей розглянув прийом повтору наприкінці одного рядка і на початку іншого, назвавши його рідкісним явищем у танцювальних піснях загалом, ознакою винятково високої поетичної майстерності народу [12, с. 38]. Проте у коломийках на такі види повторів натрапляємо доволі часто. Переважно до них залучено дієслова для позначення руху, що дає мобільну картину зображуваного:

*Не сам іду у катуни, а жандарм ми **веде**,
Не **веди** ня, пір'янику, порубаю тебе*
[11, с. 193].

Кількаразове вживання слова «**вести**» сприяє появі у читача суб'єктивного сприймання процесу небажаної довгочасної дії. Гнітюча настроєвість мотиву «жандарм веде новобранця служити до війська» посилюється анафорою з антитезами: «не сам іду...», та «не веди ня...». Функцію організації структури

виконує вживання однокореневих слів «веде» та «не веди», які логічно поєднують закінчення і початок першого та другого віршів.

Наявні у коломийках повтори слів з інтервалами. На початку вірша вони посилюють образи. Скажімо, несприяння природи зловмисникам-ворогам України і створює психологічну паралель єдності довілля з українським народом. На думку М. Чорнопиского, «паралелізм у піснях нерідко стає своєрідною канвою для розвитку головного мотиву твору [...] у такій функції його кваліфікують як композиційний» [15, с. 101]. Так, привертання уваги до тривалості негоди підкреслює семантику образу нещасливої години для мадярів:

*Ой **паде** дощик, **паде**, на вулиці слизько,
Утікайте, мадярики, бо вже руські близько*
[11, с. 193].

Коломийкова бінарність сприяє повторам у мелодичному контурі. Ф. Колесса справедливо зазначав, що «музикальному паралелізму ритмічних рядків відповідає синтаксичний відповідник віршів» [3, с. 344—345].

Автор статті виявила побутування низки варіантів вказаної коломийки у Сколівському районі серед повстанського репертуару, що свідчить про активну фазу існування і творення пісенних мініатюр на базі мотиву про падання дощу і збереження у композиції повторів:

***Паде дощ, паде дощ**, на дорозі слизько,
Утікайте, москалики, бо бандери близько (2)*
[1, арк. 34].

Крім того, у тексті зафіксовано відхилення від традиційної композиції коломийок. Ідеться про двократне виконання другого вірша, який обрамлює й остаточно завершує думку, а також дає змогу виконавцеві залучити ретардацію у виконанні в'язанок строф, отримавши додатковий час для пригадування інших куплетів. На довільність строфіки бойківських народних пісень одним із перших вказав М. Мишанич [10, с. 9].

У другій половині ХХ століття Г. Дем'ян зафіксував варіант коломийки, де пропонується чужинцям втікати, бо «бандерівці» близько:

*Попід гори пасут воли, в полонині вівці,
Утікайте, большевики, бо йдуть бандерівці*
[2, с. 69].

Відсутність однакових слів у ній призводить до зменшення емоційної напруги, оскільки не задіяна її потенційна емоційно-експресивна функція.

Повтор може викликати у читача об'єктивне розуміння ситуації, наголосити на деталях, реаліях дійсності певної історичної віхи. Так, у коломийці відображено й важку солдатську муштру (*зицирку*) на службі у цисаря:

*А я піду на зицирку, зицирки **ни** вмію,
Він до мене по-німецьки, я **ни** розумію*
[5, с. 70].

Акцентуація слова іншомовного походження створює гнітючий образ домінування чужого середовища на рідній землі, яке підкреслюється недолугістю українця, невмілістю селянина тримати в руках зброю, відірваність його від контексту рідного середовища дублюванням заперечних часток **ни** перед дієсловами.

Нерідко за допомогою прийому повторення певного поетичного компонента утворюються яскраві зорові образи. Погоджуємося з Л. Мушкетик, що це робиться з метою «увиразнення, підкреслення чи кращого звучання» [11, с. 149]. Скажімо, навколишня природа, багата кольорами, навіює різноманітні асоціації для її опису:

*Полонинко зелененька, полонинко красна,
Я на тобі, полонинко, сиві волки пасла*
[1, арк. 8]

Бачимо з наведеного тексту, що повтор назв місцевостей зі зміною варіантів їх опису пожвавляє колористику образів коломийок. У нашому випадку дублювання виконує семантичну функцію — заради багатогранного представлення об'єкт кількаразово введено до структури тексту з поданням інших ознак.

Як стилістичний засіб, що сприяє відображенню хвилюючих моментів у житті людини, стану збудження, підвищеного реагування індивідуума на довкілля, повтор підкреслює не лише смисловий, а й емоційний момент. Розташування його відіграє певну роль у ступені психологічного нагнітання. Скажімо, анафори відразу акцентують увагу на темі твору. Дублюючись на початках фраз, недоброзичливі побажання створюють почуттєву домінанту розпачу, гніву:

*Бодай пани панували, бодай пани жили,
Щоб тачками на цегольній каменя возили*
[8, с. 234].

*Бодай ляхи панували, бодай вони жили,
Бодай вони межі люди з торбами ходили*
[8, с. 234].

Інший вид повтору, який маємо у коломийках, — кільцевий. Він починає певну синтаксичну одиницю й закінчує її, допомагаючи подовжити враження, посилити основну думку, а також зорганізувати, виструнчити композицію твору, наприклад:

*Михасю, ой Михасю, зажени ми Ласю,
До стодоли, до комори, милий мій Михасю*
[1, арк. 24].

Цікавим явищем в стилістичному аспекті є багаторазові вживання окремих звуків. Адже звукова картина тексту може мати два значення, одне з яких співвідноситься із змістом (естетична функція звуку), а друге не співвідноситься (ідеться про ритм, римування, милозвучність). Проте той чи інший звуковий образ немовби «зростається» з певним змістом і відтворює його в окремому звуковому поєднанні. Наприклад, у тексті: «**Віє вітер, віє буйний, гне осіку, свище**» [1, арк. 4] вчувається сила вітру та свист буревію, які передано методом багаторазового відтворення приголосних, наближених до звучання вихору.

Звуковий повтор — важливий конструктивний засіб, тісно пов'язаний з ритмом й інтонацією:

*Ой я сяду на коника й острогами блисну,
Шtiri милі до дівчини за мінутку свисну*
[1, арк. 6].

Повтори звуку **с** асоціюються з швидкістю бігу коня, створюють звуковий образ і одночасно, формуючи ритмомелодіку вірша, скріплюють частини в одне ціле, виступають засобом композиції.

Дублюються у коломийках не лише окремі звуки, а цілі звукові комплекси, які надають ритмові вірша тональності і мелодійності, наближають його до танцювального. Звукові чергування дзвінких приголосних часто підсилюють мажорний настрій вірша:

*Через Дмитра, через Дмитра, через Дмитрунину,
Походила м біле шмаття через білу днину*
[1, арк. 23].

Наскрізнний контрапункт звуків **ч — р — з — дм — тр** у коломийці створює картину закоханої дівчини, яка через нав'язливі швидкі та різні думки про кохання, що заповнили її душу, абстрагується від дійсності та необхідних обов'язків.

Алітерація як особливий вид звукового повтору активно урізноманітнює стилістику пісенних мініатюр. За її допомогою можуть створюватися в уяві навіть звукові образи-символи. Наприклад, у коломийках звуконаслідування стукоту підков чи взуття означає, що парубок був у коханої на світанку:

*Ой ішов я доли селом, чоботята «дзень-дзень»,
А як прийшов до дівчини, то вже білий день, день*
[1, арк. 96].

Повторюються приголосні *дз, д, н*, які є складниками слова *дзвін*. Алітерація *дз*, *з* створює звуковий образ бою підков, а за допомогою звука *н* цей «дзвін» увиразнюється, не зникає, а звучить луною: *дз — н — д — н*.

Звуковий повтор у вигляді звуковідтворення (коли в текст включаються передані фонетичними засобами мови крики тварин та птахів, звуки машин і механізмів тощо) і звуконаслідування (відображення звуків навколишньої дійсності за допомогою спеціально зібраних слів, у складі яких повторюються фонеми, що нагадують відповідні звуки) допомагає створювати «звуковий образ», «звуковий живопис». Наприклад:

*Чеше, їде машиниця шинами впоперек,
Чей же би нам полюбитись роченьком поперед*
[1, арк. 72].

Особливо багаті на звукові повтори танцювальні коломийки. Скажімо, асонансами може «одзвінчуватися» текст, стилізувати його мову для створення образу уявного вибивання закаблуків та ритмізації мови:

*Гоп-гоп-гоп-гоп, гопоньки-гопоньки,
А мені файно танцюєсь, дівчата радойкі*
[1, арк. 65].

Що ж до власне звуковідтворення, то воно виявляється, переважно, не в повнозначних словах, а у звукових комплексах, які не належать до мовної системи, а з'являються у творах принагідно. Іноді воно підкріплюється і дублюванням цілого рядка для посилення експресивності. На відміну від звуконаслідування, звуковідтворення допомагає більш безпосередньо передавати звукові враження. Проте злиття наслідування звуків і значення відповідних слів може забезпечити ще ширше багатство асоціацій.

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що художня мова прагне видобути додатковий експресивний ефект із самого звучання слів. Засоби фонетичної

стилістики існують у художньому творі не лише з естетичною метою, а як прийоми оформлення певного змісту. Тому ні асонанс, ні алітерація, ні звуконаслідування, ні будь-який інший елемент фонетичного рівня мови не мають постійного значення, не залежно від умов їх реалізації в конкретному контексті.

Загалом, аналіз конструкцій з повтором виявив його різноманітність і поліфункціональність. Вивчаючи тексти українських коломийок, автор виокремила кілька головних ролей цього стилістичного засобу:

1) організації структури — зв'язку частин тексту (найбільше — це прикінцеві рими у цезурах, віршах), ритмобудівельної функції (утворення правильної кількості складів та наголосів у віршах і їх розміщення), прикінцевого обрамлення строф повтором другого рядка у деяких коломийках;

2) емоційно-експресивну (характерне домінування її реалізації через дублювання слів на початку рядків);

3) стилістичну як структурно-сміслову фігура (троп) — натрапляємо зрідка на зміщення смислових акцентів у повторах;

4) семантичну — підсилення, привертання уваги до чого-небудь або до кого-небудь, виділення характерних ознак, дій тощо (одна з ключових ролей коломийкових повторів);

5) граматичну — вираження інтенсивності дії, повторюваності, багатократності (переважно з дієсловами на позначення руху чи монотонного заняття).

Варто підкреслити, що розглянуті функції коломийкових повторів зрідка монофункціональні. Названий стилістичний засіб, як правило, поліфункціональний в одному тексті.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 640. — 96 арк. Коломийки / збір. на Сколівщині, Турківщині, Стрийщині, Волочеччині О. Ковальчук, 2013.
2. Дем'ян Г. Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах / Г. Дем'ян. — Львів : ІН НАНУ, 2006. — 538 с.
3. Колесса Ф. Народнопісенна ритміка в поезіях І. Франка / Ф. Колесса // Фольклористичні праці. — К. : Наукова думка, 1970. — С. 327—346.
4. Колесса Ф.М. Ритміка українських народних пісень / Ф.М. Колесса // Музикознавчі праці / редакційна колегія: Л.М. Ревуцький, М.М. Гордійчук, О.І. Дей, Н.Г. Гуслистий, В.Д. Довженко, М.Ф. Колесса, С.Л. Людкевич; підготувала до друку С.Й. Грица. — К. : Наукова думка, 1970. — С. 25—233.

5. Коломийки / упоряд., передм. і прим. Н. Шумади. — К. : Наукова думка, 1969. — 603 с. : ноты.
6. Коломийки / збір., упоряд. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів : НТШ, 1906. — Т. 18. — 315 с.
7. Коломийки / збір., упоряд. М. Бажан, Г. Литвак. — К. : Радянський письменник, 1963. — 205 с.
8. Коломийки / збір., упоряд., вст. ст. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів : НТШ, 1905. — Т. 17. — 259 с.
9. Коломийки / збір., упоряд., вст. ст. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів : НТШ, 1907. — Т. 19. — 252 с.
10. Мишанич М. Про мобільність строфіки бойківських народних пісень / Михайло Мишанич // Традиційна народна музична культура Бойківщини / ред., упоряд. Т. Брилинський, Б. Луканюк. — Дрогобич : Бойківщина, 1996. — Вип. 2. — С. 9—12.
11. Мушкетик Л. Фольклор українсько-угорського порубіжжя / Л. Мушкетик. — К. : Український письменник, 2013. — С. 496.
12. Синуця І.А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту / І.А. Синуця // Мовознавство. — 1994. — № 2—3. — С. 56—60.
13. Танцювальні пісні / ред. колегія О.І. Дей (голова) та ін. ; АН УРСР ; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — К. : Наукова думка, 1970. — 804 с.
14. Франко І. До історії коломийкового розміру / Іван Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. / редкол.: Ф.В. Погребенник (відп. секр.) та ін. ; АН УРСР ; Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1983. — Т. 39: Літературно-критичні праці (1876—1885). — С. 232—242.
15. Чернопиский М. Фономорфологія і фоностилістика українського фольклору в дослідженнях Філарета Колесси / Михайло Чернопиский // Вісник Львівського університету. — Львів, 2009. — Вип. 47. — С. 94—105. — (Серія філологічна).
16. Шумада Н. Коломийки / Наталія Шумада // Народна творчість та етнографія. — 1967. — № 5. — С. 84—89.

Olha Kovalchuk

ON VARIANTS AND FUNCTIONS OF REPETITIONS IN POETIC FABRIC OF KOLOMYIKAS

In the article have been considered repetitions or stylistic figures of speech and means aimed to keep traditional forms and contents in widely-spread genre of people's chanting. Types and functions of components that took part in image system of short songs have been defined and reviewed. Under analytic study have been put some ways of depiction for subjective and objective realities, transfer of expressiveness through duplication of sounds, sound combinations, words and phrases in various order. Influence of meaning, quantity and location of repetitions on emotional imagery have been presented.

Keywords: kolomyikas, repetitions of sounds and sound combinations, repetitions of words, repetitions of phrases, places of repetitions in kolomyikas, functions of repeats.

Ольга Ковальчук

РАЗНОВИДНОСТИ И ФУНКЦИИ ПОВТОРЕНИЙ В ПОЭТИЧЕСКОЙ ТКАНИ КОЛОМЫЕК

Предметом рассмотрения статьи стали стилистические средства коломыек, в частности повторы. В статье обозначены их виды и функции в создании образной системы коротких песен. Проанализированы способы изображения субъективных и объективных реалий, передача экспрессивности через дублирование звуков, их соединений, слов и фраз в разных комбинациях. Изучено влияние наполнения, количества и размещения повторов на эмоциональную окраску образов.

Ключевые слова: коломийки, повторения звуков и их комбинаций, повторение слов, повторение фраз, размещение повторений в коломийках, функции повторений.